

prof. dr hab. Piotr Błędowski
Instytut Gospodarstwa Społecznego
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

DZIEKAN
Kolegium Analiz Ekonomicznych
dr hab. Joanna Plebaniak, prof. SGH

Handwritten signature in blue ink
A.A. 01/15

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Soni Buchholtz nt.
"Early Labour Market Exit in Poland:
Determinants at Micro- and Macro Level",
przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Marka Góry
(promotor pomocniczy: dr Anna Ruzik-Sierdzińska)

Jakkolwiek naukowa dyskusja nad sytuacją i postawami starszych pracobiorców na rynku pracy trwa od dawna, w Polsce koncentruje się ona na zagadnieniach dotyczących aktywizacji zawodowej osób w wieku 50+ oraz motywowania pracodawców do zatrudniania osób w drugiej połowie okresu ich aktywności zawodowej. W nurcie publicystycznym częściej podnoszone jest zagadnienie wieku emerytalnego, co czynione jest na ogół w kontekście makroekonomicznym. Stosunkowo niewiele uwagi poświęca się natomiast postawom samych pracobiorców, ich zachowaniom na rynku pracy i skłonnościom do opuszczania go ze względu na możliwości korzystania z wcześniejszych świadczeń emerytalnych. Wiedza o postawach pracobiorców wobec możliwości wcześniejszego opuszczenia rynku pracy jest bardzo ważna ze względu na bilans siły roboczej, a w skali przedsiębiorstwa z uwagi na zarządzanie zasobami ludzkimi. Jest ona również niezbędna dla racjonalnej polityki zatrudnienia, a zatem i dla ekonomii.

Rozprawa doktorska mgr Soni Buchholtz dotyczy właśnie tego mało eksplorowanego zagadnienia. Zgodnie z deklaracją Autorki, celem dysertacji jest ustalenie czynników determinujących wczesną dezaktywację. Mgr Buchholtz przyjmuje dwa poziomy analizy: mikro- i makroekonomiczny, to znaczy odnoszący się do postaw i zachowań

jednostek oraz prowadzonej polityki publicznej. Cel ten uznaję za trafnie sformułowany, realny i – co najważniejsze – zrealizowany w toku prac nad rozprawą. Doktorantka sformułowała dwie hipotezy badawcze. Zgodnie z pierwszą z nich, odnoszącą się do poziomu jednostek, jedną z istotnych determinant wczesnego przejścia na emeryturę jest aktywne dążenie do tego ze strony pracownika. Druga hipoteza odnosi się do poziomu makro i mówi, iż polityka publiczna nakierowana na wzrost aktywności osób starszych, preferuje obecnie nie tyle wspieranie aktywności zawodowej, ale społecznej, nie sprzyjając pozostaniu jednostek na rynku pracy.

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów, poprzedzonych Wprowadzeniem oraz uzupełnionych Zakończeniem, w którym Autorka odnosi się do efektów weryfikacji obu hipotez, wskazując, iż pierwsza z nich została częściowo zweryfikowana pozytywnie, a druga – w całości. Wykorzystane do przygotowania rozprawy publikacje zostały zebrane w obszernej Bibliografii. Sam zestaw wykorzystanej literatury polsko- i angielskojęzycznej uznaję za świadczący o znajomości problematyki i umiejętności doboru właściwych źródeł. W Aneksie znalazł się opis wskaźnika aktywnego starzenia się. Konstrukcja pracy jest logiczna i podporządkowana zamiarowi weryfikacji obu hipotez. Jakkolwiek drugiej hipotezie badawczej poświęcony został tylko jeden rozdział, struktura pracy jest prawidłowa i umożliwiła sformułowanie wszystkich ważnych z punktu widzenia celu pracy uwag i wniosków.

W rozdziale 2 (pierwszym po Wprowadzeniu) Autorka dokonuje ogólnej charakterystyki procesów starzenia się oraz przejścia na emeryturę, zwracając uwagę na ich zmienność w czasie. Dotyczy to zarówno przebiegu obu tych procesów, jak i wywoływanych przez nie konsekwencji dla jednostki i społeczeństwa (a przede wszystkim – gospodarki). Ewolucji funkcji świadczenia emerytalnego towarzyszyło coraz większe zainteresowanie przechodzeniem na emeryturę traktowanym jako proces ekonomiczny. Zmianie ról społecznych związanych z przejściem na emeryturę (zwłaszcza zmianie pozycji wytwórcy na rolę konsumenta) towarzyszą również procesy społeczne oraz psychologiczne. Zostały one zasygnalizowane w tym rozdziale w sposób wystarczający na potrzeby dysertacji. Na marginesie uwag o umownej granicy starości (w istocie chodzi zapewne o umowną granicę starości ekonomicznej) należy sprostować, że w badaniu PolSenior celem analizy była sytuacja osób w wieku 65 i więcej lat, a grupa osób w wieku 55-59 była tylko grupą referencyjną. W niemal całej rozprawie Autorka podaje jako źródło rycin i tabel „opracowanie własne na podstawie...”. Mam wrażenie, że często własny wkład Doktorantki mógł polegać na zmianie formy graficznej prezentacji danych, toteż Jej rola w opracowywaniu danych wydaje się nieco przeceniona.

Rozdział 3 poświęcony jest identyfikacji elementów motywacji przedłużenia okresu aktywności ekonomicznej lub jego zakończenia. Wśród czynników wpływających na kontynuację aktywności na rynku pracy S. Buchholtz zwraca uwagę na różne poziomy potrzeb uporządkowane przez A. Maslowa w jego piramidzie potrzeb. Związane są nie tylko z bezpieczeństwem ekonomicznym ale i szacunkiem, uznaniem czy wreszcie – samorealizacją. Charakterystyka ta stanowi dobre tło dla dalszych rozważań na temat wydłużenie okresu aktywności ekonomicznej. W dalszej części rozdziału przedstawiono krótko teoretyczne koncepcje przejścia na emeryturę oraz – znacznie bardziej obszernie – wyniki wielu badań empirycznych dotyczących tego zagadnienia. Ta właśnie część zasługuje na szczególne uznanie. Została przygotowana na podstawie rezultatów najważniejszych badań empirycznych, które Autorka uporządkowała według kilku cech, stanowiących później punkt wyjścia do analizy. Autorka omawia czynniki, które można by podzielić na wewnętrzne i zewnętrzne, związane z funkcjonowaniem otoczenia starszego pracownika. Taki sposób prezentacji wyników badań pozwala na śledzenie toku dociekań Autorki i przekonuje o słuszności przyjętej przez Nią koncepcji analizy. Jedyna uwaga na marginesie tego rozdziału, ale odnosząca się także do innych części rozprawy, dotyczy stosunkowo krótkich podsumowań poszczególnych rozdziałów. W przypadku publikacji rozprawy namawiałbym Autorkę do ich rozszerzenia o pozostałe najbardziej istotne wnioski wynikające z dokonanej analizy.

W rozdziale 4, poświęconym procesowi starzenia się ludzi w Polsce, centralną część stanowi podrozdział dotyczący potencjalnych determinant wczesnego opuszczania rynku pracy. Mam wątpliwości, czy nie należałoby połączyć tego podrozdziału ze znajdującym się w rozdziale 5 opisem wyników. W tym właśnie rozdziale Autorka dokonuje analizy danych pochodzących z międzynarodowego badania SHARE, a dotyczących Polski, wykorzystując dane z fal 2, 4 i 6 tego badania. Jak sama zauważa, ekonometryczna analiza danych z fal 2 i 4 nie budzi wątpliwości, ale interpretacja danych z fal 4 i 6 wymaga dużej ostrożności. W mojej ocenie, Doktorantka sama dostosowała się do tej uwagi, precyzując starannie swoje opinie i unikając formułowania w odniesieniu do tych fal generalnych opinii.

W ramach badania Autorka wykorzystwała siedem modeli, które uwzględniały coraz więcej czynników. Po dokonaniu wstępnych szacunków, mgr S. Buchholtz przyjęła do dalszych prac trzy modele, uwzględniających deskryptory dotyczące aspektów demograficznych, stanu zdrowia, sytuacji ekonomicznej gospodarstwa domowego, stosunków rodzinnych (model A), dodatkowo stosunków środowiskowych (model B) oraz uwzględniające charakterystyki miejsca pracy (model C). Przeprowadzona przez Autorkę analiza pozwoliła na dokonanie weryfikacji pierwszej hipotezy badawczej. Sama analiza została dokonana przy pomocy właściwych narzędzi, a uzyskane wyniki są należycie sprawdzone i we właściwy sposób zinterpretowane. Jedyna uwaga

dotyczy dyskusji, która w istocie stała się podsumowaniem najważniejszych wyników zrealizowanego badania, bez skonfrontowania ich z rezultatami innych badań. W mojej ocenie, bardziej szczegółowo przeprowadzona dyskusja wzbogaciłaby dodatkowo rozprawę.

Rozdział 6 dotyczy drugiego podjętego w dysertacji problemu, a mianowicie działań podejmowanych przez polityki publiczne w celu wspierania wydłużenia okresu aktywności ekonomicznej starszych pracowników w Polsce. Autorka dokonuje krótkiego przeglądu działań podejmowanych przez rządy od 2012 roku, przedstawiając główne cele ich aktywności w zakresie polityki wobec osób starszych i najważniejsze dokumenty, w tym strategiczne i programowe. Większość z nich zawiera cele dotyczące przedłużenia okresu aktywności ekonomicznej, ale często brakuje w nich wskazania instrumentów mających do tego doprowadzić. Przegląd jest dokonany bardzo starannie, wszystkie wnioski są dobrze uzasadnione i udokumentowane. Prowadzą do pozytywnej weryfikacji drugiej hipotezy badawczej, zgodnie z którą w analizowanym okresie polityki publiczne bardziej nakierowane były na wspieranie aktywności społecznej, a nie zawodowej osób starszych. Podobnie, jak w przypadku poprzedniego rozdziału, oczekiwałbym bardziej rozbudowanej dyskusji nad sformułowanymi wnioskami, zwłaszcza dlatego, że w tym stosunkowo krótkim rozdziale autorka zebrała bardzo dużo ważnych informacji. Dodać należy, że informacje te zostały starannie wyselekcjonowane, tak by służyły weryfikacji hipotezy badawczej, a nie opisowi poszczególnych strategii i programów. Umiejętność wyboru informacji i ich systematyzowania świadczy o dojrzałości badawczej mgr Soni Buchholtz.

W ostatniej części rozprawy na pięciu stronach Autorka dokonała jej podsumowania, wskazując na najważniejsze wnioski z przeprowadzonej analizy. Wprawdzie jestem pod wrażeniem umiejętności precyzyjnego i lapidarnego formułowania przez Autorkę jej myśli, ale uważam, że waga zagadnienia i wartość uzyskanych wyników zasługują na bardziej obszerne potraktowanie. Recenzowana praca jest jedną z nielicznych dotyczących determinant wcześniejszego przechodzenia na emeryturę w Polsce, a jedyną wykorzystującą w tak obszernej mierze wyniki badania SHARE, toteż warto by poświęcić więcej miejsca na sformułowanie wniosków.

Strona edytorska rozprawy nie budzi większych zastrzeżeń. Tekst jest napisany jest po angielsku precyzyjnym językiem, więc całą pracę czyta się z przyjemnością.

Z obowiązku recenzenta zwróciłem uwagę na kilka nieco słabszych punktów rozprawy, wychodząc z założenia, że mogą one okazać się pomocne w ewentualnej dalszej pracy nad podjętym tematem, do czego Doktorantkę namawiam. Wymienione uwagi

nie zmieniają jednak mojej bardzo pozytywnej oceny przedstawionej do recenzji rozprawy doktorskiej.

Jestem przekonany, że pod względem oryginalności rozwiązania problemu naukowego praca doktorska mgr Soni Buchholtz spełnia wymagania sformułowane w ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym. Praca odznacza się wysokim poziomem naukowym, czemu Autorka dała wyraz dokonując starannej, wieloaspektowej analizy problemu i prezentując dotychczasowe ustalenia wynikające z prowadzonych głównie za granicą badań empirycznych. Omówienie teoretycznych aspektów podjętej w rozprawie problematyki i trafny dobór omówionej w rozprawie literatury oraz wyników badań empirycznych służą osiągnięciu celów rozprawy, jak również świadczą o niewątpliwie wysokim poziomie wiedzy teoretycznej Autorki w dyscyplinie naukowej, jaka stanowi ekonomia.

Rozprawa doktorska mgr Soni Buchholtz potwierdza nabycie przez Nią umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Zaprezentowany w pracy wywód jest logiczny, klarowny i konsekwentny. Wobec aktualności podjętej problematyki na podkreślenie zasługuje fakt, że Autorka sprawnie uniknęła wątków pobocznych, z pewnością atrakcyjnych z punktu widzenia problematyki rynku pracy, ale nieistotnych dla celów recenzowanej rozprawy doktorskiej.

Uwzględniając powyższe i biorąc pod uwagę kryteria określone w ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym uważam, że przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgr Soni Buchholtz całkowicie spełnia warunki formułowane wobec rozpraw na stopień doktora w dyscyplinie ekonomia i zasługuje na dopuszczenie do publicznej obrony, o co wnoszę.

Jednocześnie, biorąc pod uwagę wysoką jakość przedstawionej i do recenzji rozprawy, wynikającą z trafnego doboru literatury, właściwego sformułowania hipotez badawczych oraz bardzo dobrej analizy danych, wnoszę o wyróżnienie rozprawy.

Warszawa, 10 kwietnia 2019 r.